

La fil·loxera a Manacor

Josep Segura Salado

Al nostre país, la vinya és coneguda des de molt antic; així, Plini i Ravisi Textor diuen que el vi era l'article més exportat de la Mallorca romana, concretament el tipus bermelló, lloat per Vitrubi.¹

Diu Vicenç Mut Armengol que, ja en temps dels sarraïns, el puig del castell de Bellver estava plantat de ceps, i alguns autors francesos escriviren que Ramon Llull descobrí l'aiguardent.

Dos segles després, la vinya del Regne de Mallorca ja patí una plaga i l'extensa zona del terme de Ciutat anomenada *El Vinyet* restà tan devastada que fins i tot perdé el nom, que encara tenia l'any 1837, i es digué *Sa Vileta*; es conservà l'antic topònim només en un punt ben concret.²

A causa que la producció vitícola de Mallorca no era suficient per al consum intern, encara que els vins -grecs, montonecs i malvasies- eran molt preuats i de qualitat, el 27 de febrer del 1544 el nostre govern autònom diu que, a causa de la importació de vi de València, les vinyes nostrades *se son comensades a destruhir y desfer*.

Per tal d'assolir l'autoabastiment, els reis concediren, diverses vegades, que els qui plantassin vinyes fossin francs de delmes durant una sèrie d'anys. Ens consten concessions d'aquestes el 1566, el 1571 i el 1583.

El Gran i General Consell diu l'any 1499 que la importació de vi és molt nociua, i, un segle després, es comenta que a causa de l'excessiu consum d'aiguardents hi ha abusos, i es mana que només es prengui com a medicina.³

Al segle XVIII, a imitació del progrés agrícola català, que no es limita al cultiu extensiu de la vinya,⁴ a Mallorca –fugint, a més, dels delmes- es comencen a substituir altres plantacions més tradicionals o les terres ermes (rotes) per ametlerars i vinyes, i arriben les primeres màquines fumigadores.

1. Joaquín María BOVER DE ROSSELLÓ: *Del origen, progreso y estado actual de la agricultura, artes y comercio en la isla de Mallorca*. Palma, 1841, p. 12 i 14.

2. Biblioteca March. *Miscelánea Manuscrita de Joaquín María Bover*, tom XVII, p. 159-161.

També a Felanitx el 1473 existia una comarca dita El Vinyet.

3. Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicó felanitxer*. (Apèndix). Felanitx, 1986, p. 26, 46, 51, 59, 63 i 70. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancilleria Majoricarum*, núm. 4940, f. 221-221v.

4. Juan J. TRÍAS VEJARANO: *Almirall y los orígenes del catalanismo*. Madrid, 1975, primera part.

Cap al 1780 es produïen anualment al nostre Regne 421.395 quartins de vi, 33.000 dels quals corresponien a Manacor (només el superaven els termes de Felanitx amb 144.000, Porreres amb 50.000, i Binissalem amb 33.900).⁵

Un autor deia el 1787 que a la nostra illa es recol·lectava una mitjana anual d'un milió de roves de vi, però quasi tot de baixa qualitat pel costum de vermar el dia següent al de sant Mateu (21 de setembre), tant si era granat com si no, i aquest defecte es demostrava perquè a Binissalem i a Banyalbufar, pobles que no seguien el costum i esperaven el moment oportú, els vins tenien més anomenada.⁶

Confirmant això, una memòria de l'any 1800 de la Comissió d'Agricultura deia que a cada població del Regne de Mallorca hi havia molta diversitat a la plantació, exsecallada i varietat del raïm, puix cada una tenia llur pròpia rutina.⁷

Tal vegada per a evitar-ho, i a instàncies dels viticultors, el ministre *de la governació de la península* disposà mig segle després que aquests poguessin vermar en ser convenient.⁸

Però per l'*Interrogatorio...* del 1885 sabem que encara llavors els nostres vins eren negres i dolents, fins i tot el de Binissalem, que passava per ser el millor.

S'afegeix que els de Manacor, Felanitx, Porreres... no arribaven més que als 8 o 10 graus; i d'altres, com els de Lluçmajor, eren de graduació superior, puix podien arribar als 23 com a màxim.

Per altra banda, la malvasia de Banyalbufar i Valldemossa i els vins de Santa Maria, Consell, Alaró, sa Pobla... per la seva cuidada elaboració es conservaven bé, però als altres la calor els feia malbé.⁹

Respecte de llur qualitat i conservació, s'ha de dir que el 1798 la Acadèmia medicopràctica de Mallorca realitzà un estudi sobre si era o no perjudicial a la salut l'addició de guix als vins.¹⁰

El 1815 es produïren només 233.160 quartins, que donaren un producte calculat en 2.389.890 reials de billó.¹¹

Així, no és estrany que l'any 1826 la Junta de Comerç digui que els principals recursos econòmics del Regne de Mallorca són els cereals, l'oli, l'aiguardent i les ametles.¹²

5. *Memorias de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País*. Palma, 1784.

6. Juan LLABRÉS Y MOPORTÉR: *Memoria instructiva sobre el estado actual de la isla de Mallorca y adelantamientos de los que es susceptible en Agricultura, Industria y Comercio*. (Madrid, viuda de Ibarra, 1787), p. 38.

A Manacor en el segle XVI s'estilava vermar abans de Nostra Dona de setembre. (Ramon ROSSELLÓ VAQUER i Onofre VAQUER BENNASAR: *Història de Manacor, segle XVI*. Mallorca, 1991, p. 48).

7. ARM, *Consulado de Mar y Tierra*, caixa 49.

8. BOB del 19 de maig del 1842.

9. Bartomeu PASTOR SUREDA: "Situación de la viña en Baleares al finalizar el siglo XIX", a *Fontes Rerum Balearium*, volum III. Palma, 1979-1980, p. 327 i 328.

10. ARM, SEMAP, caixa 30, núm. 14.

11. ARM, SEMAP, caixa 36, núm. 3.

12. Pierre MONBEIG: "La revolución económica de Mallorca y Menorca en el siglo XVIII", a *Estudios geográficos*, año XVIII, núm. 69. Madrid, 1957, p. 509.

Vegeu, també, de Archiduque Luis SALVADOR: *Mallorca agrícola, primera mitad*. Palma, 1959, p. 155-174.

Malalties de la vinya

Sabem que el 1818 hi havia plantades a Mallorca 27.858 *fanegas* de vinya i que era atacada per cert insecte introduït primerament al terme de Ciutat des del 1830, i estés després a diferents municipis. Es deia, el 1838, que malgrat les prevencions preses perillaven de ser totalment destruïdes i replantar-les representaria un capital de 4.782.610 lliures mallorquines; o sigui, 63.768.120 reials de billó, moneda de Castella, puix era *uno de los ramos más principales de la agricultura en esta isla*.¹³

El 1839 aquest insecte és anomenat "*pulgón de las vides*" i continuava la seva progressió; ja havia fet estralls a Marratxí i Santa Maria, i amenaçava de passar des d'aquests al terme veí de Binissalem.¹⁴

Sembla que per l'any 1840 s'aconseguí controlar la plaga, però l'estiu següent, com era tradicional, va fer la seva reaparició i, a més, la llagosta, que havia destruït els cultius d'algunes comarques de la península, amenaçava de passar al nostre país.¹⁵

El 1842 Gabriel Roca es comprometé amb la Diputació a revelar un nou mètode per exterminar en el termini de dos anys aquest animaló si se li donaven cinc mil duros; però resultà que el mètode era conegut a alguns pobles de l'illa i renuncià a tota gratificació.¹⁶

Dos mesos després, la Diputació va fer circular un qüestionari als municipis en què es demanava, entre d'altres coses, si s'havia observat que haguessin posat els ous a qualsevol altre lloc que no fos la part inferior de les fulles, i si a més de convertir-se la cuca en papallona en el sol s'havia observat si ho havia fet a alguna altra banda.¹⁷

L'any 1844 es diu que feia alguns anys que el "*pulgón de la vid o altiza azul*" causava greus mals en el terme de Binissalem, però es dona la bona notícia que, a més, havia fet la seva aparició un nou insecte de l'ordre dels hemípters alats, gènere de les "*chinchas*" i de l'espècie blava (*cimex oleracea*). Aquest altre animaló s'alimentava del que destruïa la vinya i, per tant, es recomanava oficialment la seva protecció i que no fos molestat ni destruït.¹⁸

Podem concloure, per tant, que l'insecte que des del 1836 atacava les nostres vinyes no era, malgrat les aparences, la fil·loxera, que sembla que va ser descoberta el 1854 als EUA i introduïda a Europa uns deu anys després, sinó el coleòpter botador *haltica ampelophaga*, de la família dels crisomèlids i tribu dels halticinis, que es combatia, simplement, sacsejant els ceps perquè caiguessin en una mena de màniga o embut de tela o metall untada d'oli.¹⁹

13. BOB del 3 de juny del 1837 i 29 de setembre del 1838.

14. BOB del 8 d'agost del 1839.

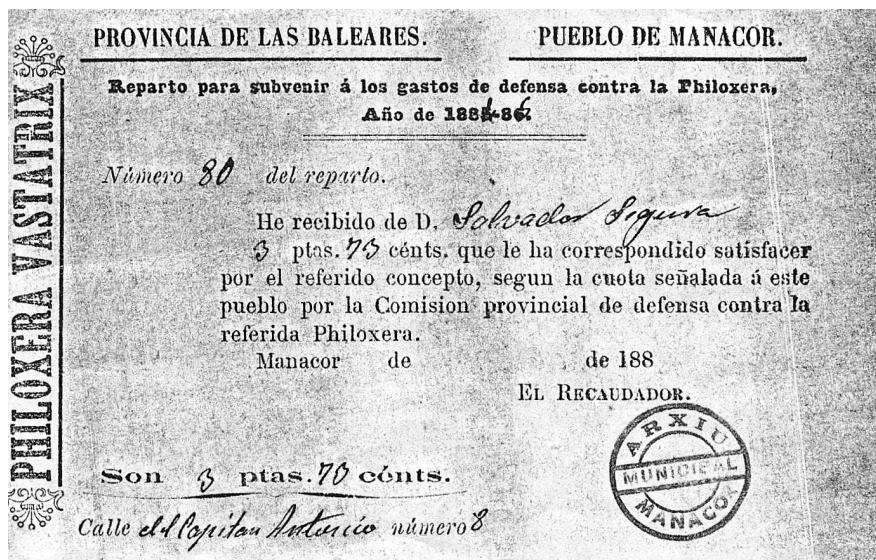
15. BOB del 19 i 31 d'agost del 1841.

16. BOB del 31 de maig del 1842.

17. BOB del 26 de juliol del 1842.

18. BOB del 25 de juny del 1841.

19. Juan José AMENGUAL: *Descripción del pulgón de las vides, vulgo "animaló", su género, historia, propagación, vida y medios de perseguirle*. Palma, 1842.

Era conegut des de feia segles i, ja a l'edat mitjana, a les esglésies de Màlaga, es demanava ajut a Déu contra aquesta plaga, que es diu que va ser la culpable de la destrucció del Vinyet de Ciutat de Mallorca.

L'any 1844 se li va donar tal batuda a l'illa que es va calcular que als pobles infectats es mataren cada dia 1.152.000 insectes; o sigui, 13.824.000 durant els dotze dies que durà la campanya.²⁰

Encara un altre perill amenaçà les vinyes abans de l'aparició de la fil·loxera: l'*oidium tuckeri*, planta parasitària criptògama o fong de la família de les mucèdines, anomenada popularment cendrada entre nosaltres per causar taques de color cendrós damunt dels pàmpols, les fulles i els sarments.

Sembla que va aparèixer per primera vegada l'any 1845 a Margate, port marítim del sud-est d'Anglaterra. El 1851 aparegué ja pel midi francès i per Itàlia, i arribà l'any següent a la península ibèrica.

Des del 1846 hom la combatia amb sofre en pols.²¹

20. BOB del 24 d'abril del 1845.

Vegeu BOMF, any I, núm. 50 (1852), p. 508 i ss.; any II, núm. 86 (1853), p. 334; núm. 103 (1853), p. 499; tom IX (1854), p. 83, 218, 358, 417, 446 i 565; tom X (1854), p. 31; tom XI (1854), p. 307; tom XII (1854), p. 350; tom XIV (1855), p. 426; tom XV (1855), p. 36 i 304; tom XX (1856), p. 477; tom XXVI (1858), p. 37; tom XXX (1859), p. 301 i 553; i tom XXXI (1859), p. 510, 548 i 593.

És interessant també la *Revista Científica del Ministerio de Fomento*, tom II, Madrid, 1863, p. 151, 473 i 543. Tom III, 1863, p. 112.

(Totes aquestes publicacions es troben a l'Arxiu Municipal de Manacor).

21. Enrique MARÉS: *Método curativo de la enfermedad de la vid. Empleo del azufre y de su efecto*. (Traduït del francès per Pau Bouvy). Palma, 1857, p. 5, 6 i 7.

Pablo BOUVY: *Observaciones sobre el uso del azufre para la cura de la enfermedad de la vid*. Palma, 1856.

L'amillament del 1863 ens diu que comptàvem amb 15.558 hectàries de vinya i l'*Interrogatorio...* del 1885 ens atorga 15.661 hectàries 38 centiàries a tota la província.

Es diu que l'any 1883 produïem 440.000 hectolitres; dos anys després, 24 milions de litres; i el 1887, 528.070 hectolitres gràcies a l'incentiu que suposava el fet que d'altres països europeus estiguessin atacats per la fil·loxera.²²

L'explosió vitícola del segle XIX

L'exportació de vi va ser fonamental per al comerç exterior de l'Estat.

L'any 1829 només representava un octau del total i era el tercer producte en valor, però cap al 1851 ja era, amb avantatge, el producte més important i representava una quarta part del total. L'any 1857, s'acostava a la tercera part.

A conseqüència d'una circular del *Ministerio de la Gobernación de la Península* que proposava la supressió de tots els impostos estatals, provincials i municipals sobre la fabricació, circulació i consum interior i exterior dels vins per tal d'afavorir la plantació de vinyes, es reuní la Junta de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País dia 18 d'agost del 1837 i decidí encarregar a les seves comissions d'Agricultura i Comerç l'evaquació de la consulta que havia fet sobre el tema el "jefe político".

Reunides aquestes comissions conjuntament dia 17 d'octubre opinaren que *el mejor modo de aumentar el cultivo de la vid en esta Isla es dejar enteramente libre el interés individual, único regulador en estas materias*, puix per haver-se declarat exempta de delme aquesta plantació durant els 20 o 25 anys anteriors, s'havia augmentat extraordinàriament el seu cultiu. També creien interessant difondre els nous mètodes del farmacèutic barceloní Francesc Carbonell i Bravo i enviar alguna persona preparada a Ribes a fi d'estudiar científicament com feien ells el vi, puix els sudamericans, recentment independitzats, l'apreciaven més que al mallorquí.²³

Pocs dies després arribà a l'illa un il·lustre visitant català que, per tal de millorar la qualitat de nostres vins per exportar-los a les excolònies, donà algunes lliçons i, fins i tot, sarments de ceps als nostres conradors.²⁴

Però encara s'hauria de desenvolupar més la producció i el comerç quan la fil·loxera parasità els ceps francesos fins a llur destrucció quasi total entre el 1868 i el 1878, puix aquest estat era llavors el primer consumidor i el primer exportador mundial de vins.

Així, l'any 1878 es diu que, a Espanya, que era el tercer estat vitícola d'Europa, hi havia 1.500.000 ha de vinya, o sigui 2.330.700 *fanegas* del marc reial

22. Bartomeu PASTOR SUREDA: op. cit., p. 323, 325 i 326.

23. ARM, *Junta de Comercio*, caixa 40, núm. 237.

24. Josep Antoni DE CABANYES I BALLESTER: *Notas y observaciones hechas en mi viaje y permanencia en Mallorca*. Introducció, notes i comentaris de Joan Rius i Vila. Barcelona, 1970, p. 92 i 116-117.

Per altra banda, la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç dia 2 d'agost del 1872 decidí enviar a demanar el distingit viticultor i enòleg català Bonaventura Castellet per al·lisonar els productors balears. (DP del 6 d'agost del 1872).

de Castella, valorades en 5.250 milions de pessetes repartides entre 216.674 viticultors coneguts, que donaven feina a una nombrosíssima quantitat de camperols.

S'afegeix que la producció era de 29.981.418 hectolitres de vi, o sigui, 185.884.791 roves castellanès, les quals, reduïdes a vins comuns, generosos, aiguardents i vinagres, ascendien a mil milions de pessetes sense comptar el raïm i les panses que eren exportades o consumides com a tals.²⁵

Els anys 80 varen ser d'una excepcional prosperitat per als viticultors catalans, que ja en el segle XVIII fabricaven i exportaven aiguardents, i s'arribà a parlar d'una *febre de l'or*; l'any 1882 es va signar un tractat comercial entre Espanya i França que només duraria deu anys.

Però ja el 1876 havia aparegut la fil·loxera a Màlaga; tres anys després, procedent dels Pirineus, a Girona, i el 1881, a Ourense. Des d'aquests tres punts anà avançant cap al centre de la península. A Catalunya es passà de 385.000 ha plantades de vinya el 1888 a 41.325 el 1899; els veïns del Priorat emigraren a Barcelona i Sudamèrica, escenes similars es veien a les altres comarques vitícoles, com a l'Empordà el 1884, i els pagesos havien de fer contraban dels brocs de la vinya americana -pràcticament immune- per regenerar les catalanes, puix el Govern, menyspreant els interessos de Catalunya, ho impedia.²⁶

Al mateix temps, els ceps francesos s'anaren recuperant i l'exportació peninsular a aquell estat es reduí en més d'un 75% entre l'any 1891 i el 1900, arruinant, de pasada, als armadors de vaixells.²⁷

Aquesta enorme activitat i la crisi ocasionada per la fil·loxera donaren origen a moltíssims estudis i tractats a totes les regions vitícoles de l'Estat. Molts d'ells es conserven a l'Arxiu del Regne de Mallorca, fons de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, secció Bibliografia.

L'insecte

Un cartell de 80x56 cm dirigit als viticultors pel Ministeri de Foment dia primer de setembre del 1878, i del qual sols conec un exemplar, deia que és un hemíptere homòpter microscòpic, de mig a un terç de milímetre, de la família dels afidis (*pugons*) i que viu a les rels dels ceps xuclant-ne la saba i matant-los en el termini de tres anys.

Parla després del seu cicle biològic, molt complex, amb generacions partenogèniques i sexuals, cosa que permet a cada femella tenir vuit cries anuals, amb un total de 30 milions d'ous depositats en forma d'agalles a la part inferior de les fulles.

Recorda, a continuació, la vella recomanació de no destruir els ocells i els insectes que puguin alimentar-se d'ell.²⁸

25. AMC, Agricultura, cartell del 1r de setembre del 1878.

26. Joan COROMINES: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, tom II. Barcelona, 1983, p. 247.

27. Joseph HARRISON: *Historia económica de la España contemporánea*. 1980, p. 45 i 48.

28. AMC, Agricultura.

Així mateix, sabem que -almanco en algunes regions- va tornar la vella pràctica de les rogatives i que sant Roc, advocat contra la pesta, va ser invocat.²⁹

El cas manacorí

La nostra vila tenia una llarga tradició vitícola; així, sabem que ja el 5 de juliol del 1750 l'Ajuntament parla d'adquirir son Ameret i part d'Albocàsser per després establir-les "*a los moradors de la present Vila per viñas*".³⁰

El 1784 són inventariats onze alambins; per altra banda, el 1797, quan comptàvem amb 6.611 ànimes, hi havia en el terme tretze fabricants d'aiguardent; el 1800 els alambins eren vint-i-dos; el 1823 hi havia només quatre fàbriques, però d'altres vint-i-tres "*industrials*" tenien un alambí per hom (dos anys abans teníem 8.530 habitants); el 1829 trobam trenta "*fabricas de aguardiente*"; i el 1835, data en què comptàvem amb 4.879 homes i 4.678 dones, tots majors de 20 anys, n'hi havia trenta-dos, però només tenien una màquina cada una.

En aquest any 1835, els obrers, que només hi treballaven devers sis mesos cada any, cobraven sis sous diaris, quantitat que era igual a la percebuda pels fusters, superior a la dels sabaters i camperols (cinc sous) i inferior al salari dels picapedrers manacorins (nou sous cada dia).

Al llogaret de Sant Llorenç hi havia el 1835 una altra fàbrica de les mateixes característiques.³¹

Malgrat tot, a causa que en altres temps no es controlaven les obres dels particulars, els primers cellers de què tenim constància certa són edificats els anys 1813 i 1823.

Sabem també que el 1852, en el carrer de l'Hospital, avui dit del pare Andreu Fernández Truyols, hi existia una fàbrica d'aiguardent.

Però quan es construïren moltíssims cellers, magatzems de raïm, destil·leries, etc. seria entre el 1860 -data en què teníem 12.590 habitants- i el 1893; les sol·licituds de permís formen un gruixat lligall de papers cosits amb fil i agulla.³²

Gràcies a l'*Interrogatorio...* del 1885 sabem que a Manacor existia una moderna i recentment construïda fàbrica de destil·lació i rectificació d'esperit per mitjà del vapor d'aigua, que podia produir de 2 a 3.000 litres de 40° Cartier cada dia i que ja havia començat noves obres per poder fabricar l'alcohol directament del raïm en lloc d'emprar el vi o la pel·lofa, com feien totes les de Mallorca.

29. L. REAU: *Iconographie de l'art cretien*. París, 1955.

30. AMM, *Libro de Juntas*, 1736-1763, f. 91.

31. AMM, "Estadística", *Respuestas a las preguntas a que deberán responder de cinco en cinco años los pueblos...* (1797). *Contribución de patentes*, 1823. *Subsidio industrial y de comercio*, 1829. "Estadística", *Estadística dada al M.I.Sr. gobernador civil en 1835*.

Carles MANERA: *Comerç i capital mercantil a Mallorca, 1720-1800*. Palma, 1988, p. 214.

32. AMM *Obras de particulares. Expedientes*, 1876 i 1860-1893.

Respecte al segon lligall, podem afegir que la primera sol·licitud és de n'Andreu Cardell i Parets, cursada dia 22 de febrer, i la darrera la d'en Joan Dalmau i Bauçà, el 7 de juliol, quan ja Manacor havia estat atacat.

Vegeu també de Juan POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. Tom VI. Palma, 1985, p. 121.

Encara ara les cases del nucli urbà de l'època tenen cellers subterranis, alguns ja del segle XX.

A més, teníem quatre fàbriques més de destil·lació a foc directe que podien produir 1.000 litres de 35° cada una; d'altres tres, també de foc directe, per a 500 litres de 35°; i d'altres més petites.

Tan interessant era aquest producte per a nosaltres, que el 1888 al port de Manacor s'establí una duana per assegurar l'exportació dels vins a Seta i Marsella, però la fil·loxera féu que es clausuràs el 1891 i que els camperols de les rodalies del port desemparassin les terres.

La primera notícia que he pogut trobar a Mallorca es publicà a la premsa el 7 de gener del 1870; avisava dels estralls causats a França i advertia que *hay que evitar que nos alcance por ser la viña una de nuestras más utiles producciones...*³³

Tant era així que el 1882 alguns terratinents de Felanitx s'atreïren a adquirir un vapor per transportar els seus vins fins a Seta.

Sembla que la primera mesura que es va prendre fou una circular del governador datada el 25 de setembre del 1878 en què comunica als batles que els envia un exemplar de la llei antifil·loxèrica de 30 de juliol i algunes notícies i dates perquè les facin arribar als productors.³⁴ A l'any següent existia ja a Balears la Comissió Provincial de Defensa i, havent demanat recursos econòmics a la Diputació, aquesta instituí un recàrrec de 0,25 pessetes per ha de vinya per atendre les despeses i indemnitzacions necessàries, puix la llei més amunt esmentada, deia que *"En el caso de presentarse algún foco phyloxerico en España o en sus islas adyacentes, se procederá inmediatamente al arranque de todas las cepas muertas o atacadas, así como al de todas las que se encuentren a 20 metros de distancia de la última de aquellas, destruyéndose por medio del fuego y sobre el mismo terreno, con sus sarmientos, hojas y tutores."*³⁵

Aquest any el raïm es venia al mercat manacorí a 8 pessetes la somada, o sigui, els 122 quilos.³⁶

Dia 7 de setembre del 1879 el batle de Campos escriví al de Manacor recol·lant les mesures preventives que la nostra vila va prendre.

Dia 12 el secretari de la Comissió de Defensa, Francesc Satorras, circulà, per ordre del president, Manuel Stárico Ruiz, que *las condiciones especiales de esta provincia la ponen a cubierto de tan desastroso mal y mientras sepamos precavernos no llegará seguramente a nuestras playas.*³⁷

Amenaçava, igualment, amb una multa de 50 a 500 pessetes i pèrdua de tot el gènere als contrabandistes i importadors de *chufas, patatas, batatas, plantas, flo-*

res, frutas, hortalizas y toda clase de vegetales, però alguns productes i les dogues dels barrells vells es podrien introduir si procedien de països no fil·loxerats i, a més, abans es rentaven acuradament a la mar o es passaven pel foc.

Dia 14 l'Ajuntament manacorí escriví al govern civil pregant que no permeti *"la introducción de arboles, frutos, flores y otros"* que poguessin estar contaminats, puix això anava contra els articles 4 i 5 de la Llei, i al dia següent el governador contesta que les notícies publicades pels periòdics són inexactes i que la mateixa premsa ja les havia desmentit.³⁸

El 16 d'octubre la Diputació reclamà per tercera vegada a l'Ajuntament la trama de la relació de les hectàrees de vinya posseïdes per cada contribuent, però a causa de *"lo vasto del mismo término"*, que aleshores comprenia 33.631 ha, 92 as, 6 cs, per no haver-se independitzat el de Sant Llorenç fins el 1892, no va ser possible enviar-la fins dia 30.

Dia 6 de desembre el Govern civil envià el padró de contribuents amb la quantitat total quotada i dia 2 de març del 1880 Francesc Picó i Fortesa, en nom de l'Ajuntament, ingressà a la sucursal del Banc d'Espanya a Ciutat de Mallorca les 318,09 pessetes del repartiment.

Al dia següent, la Comissió Permanent de la Junta Central d'Iniciativa Particular contra la Fil·loxera, organisme voluntari i voluntariós cooperador de la Comissió Provincial, constituït pels principals viticultors, comunica que encara no s'ha introduït a l'illa.

Dia 8 de maig la Comissió Provincial, presidida ara per Ismael de Ojeda, diu en una altra circular que encara no ha arribat i, al mateix temps que recorda les anteriors mesures, en recomana de noves, entre elles la creació d'una comissió científica que visiti la península o l'estranger per a informar-se bé dels mètodes per a combatir-la i l'establiment d'un planter de llavors de vinya americana.³⁹

El mateix mes la Provincial decidí instituir subcomissions locals a cada poble vitícola, presidides pels batles, i dia 13 es contesta que en dia de la data havia quedat constituïda a la nostra vila.⁴⁰

El gener de 1881 la Junta Central Particular insisteix que encara no s'ha produït la invasió.

En el mateix escrit recorda que els ajuntaments de Manacor i Felanitx, que estaven entre els més vitícoles de l'illa, varen ser els primers en donar impuls a la creació de l'esmentada Junta Particular, però afageix que el juny de 1880 només aquestes dues poblacions i les de Llucmajor, Alaró-Consell i Lloseta havien pagat algunes quantitats (400, 500, 230, 219 i 43 pessetes respectivament), cosa decep-

33. DP del 7 de gener del 1870, p. 3.

Uns dos anys després s'advertia de nou sobre el mateix. (BOB del 29 de novembre del 1871).

34. Juan POU MUNTANER: op. cit., p. 137.

Bartomeu PASTOR SUREDA: op. cit., p. 328, 330 i 332.

35. BOP del 10 d'agost del 1878.

36. Josep SEGURA I SALADO: "Més sobre les fires i festes", al programa de Fires i Festes de Manacor, 1981.

37. El senyor Satorras, enginyer, va ser l'autor de la resposta donada dia 29 d'agost del 1885 al *Interrogatorio...* i, a més, realitzà la *Memoria sobre el estado de la agricultura y ganadería en la provincia de Baleares (1887)*.

Aquesta pintoresca opinió, repetida posteriorment, estava avalada pel fet que a les illes ja teníem una llarga tradició i experiència en la formació de cordons sanitaris al litoral per la prevenció d'epidèmies i malalties contagioses.

38. Com a mostra de les notes publicades per la premsa mallorquina d'aquells dies respecte a la plaga, vegeu una glosa a *L'Ignorància*, núm. 11. (Palma, 30 d'agost del 1879).

39. Lluís POU I BONET, catedràtic de l'Institut Balear, autor de notables treballs agrícoles, realitzà una campanya antifil·loxèrica. (Miquel DELS SANTS OLIVER: *Treinta años de provincia*. Palma, 1948, p. 144).

El mateix senyor és autor de diversos treballs científics sobre el problema. (Vegeu Gran Enciclopèdia de Mallorca, tom XIII, p. 408).

40. AMM, *Expediente de actas de la sub-comisión local de defensa contra la Filoxera*, 1880.

cionant perquè a 31 de desembre just s'havia recaptat un total de 5.661,35 pessetes, que foren entregades íntegres a la Comissió Provincial, puix les despeses de la Particular eren pagades pels seus mateixos membres.

Acte seguit la Junta Central voluntària es va dissoldre.⁴¹

El 7 de setembre la Provincial insisteix en la idea que "*gracias al brazo de agua no podrá llegar por las vías naturales*", però com que era imprescindible vigilar els ports importadors s'exigeix un nou repartiment, i corresponen a Manacor 1.038,50 pessetes.

Dia 3 de novembre l'Ajuntament de Felanitx escriví al nostre que ells encara no havien fet res per distribuir la seva quota i li demanava el parer; cinc dies després el de Manacor contesta que és imprescindible la recaptació a fi de poder lluitar amb esperances d'èxit contra tan terrible enemic.

Malgrat aquestes patriòtiques declaracions, dia 24 de desembre el governador hagué d'imposar al nostre batle una multa de 125 pessetes per no haver satisfet encara la quota corresponent i el 13 d'abril s'entregaren a compte 663,94 pessetes.

El 20 d'agost del 1883 el Govern civil comunica a l'Ajuntament que la Llei de 27 de juliol del mateix any (Butlletí Oficial núm. 2573) autoritza un recàrrec de 0,50 a 1 pesseta per hectàrea de vinya i que, per tant, es farà un nou padró, el qual ens va ser enviat dia 6 d'octubre i encara el 13 de novembre la Diputació aprovà que cada hectàrea de vinya pagàs una pesseta.⁴²

Posteriorment continuaren els treballs i exigències econòmiques fins al punt que alguns ajuntaments varen ser multats pels seus deutes.

A més, dues noves malalties, el *mildew* i la *sarna de la vid*, atacaren els ceps de Manacor i Felanitx.⁴³

Emparat per la llei del 28 de juliol del 1885 (Butlletí Oficial núm. 2898) el governador nomenà els vocals de la nova Comissió Municipal de Defensa, que sota la presidència del batle quedà constituïda el 15 de gener.⁴⁴

Arriba a Mallorca

La fil·loxera degué arribar al port de Ciutat amb el vapor Isleño a la primera quinzena de maig del 1891, però el primer terme on fou detectada va ser el de Lluçmajor a les darreries del mes i des d'ell passà a Algaida i Porreres.

També es va dir que era possible que cap al 1887 ja existís a Lluçmajor i Algaida, concretament en el Pèlag, Miner i Son Mesquida.

Això va fer que s'ordenàs vigilar més estretament els ports de Menorca i d'Eivissa.⁴⁵

Els seus avanços foren ràpids i un ban del nostre batle, Pere Gelabert i Muntaner, de dia 18 d'octubre, ens fa saber que ja s'havia declarat "*en pueblos no lejanos de esta villa y considerando que sí por desgracia visitaba nuestros viñedos introduciría pérdidas materiales de mucha consideración...*" imposa en els límits del municipi les antigues prohibicions a la importació que abans es dictaren pels ports de l'illa.

El 31 de maig de l'any següent el batle de Felanitx avisa que ja s'ha detectat a la possessió de Son Vaquer d'en Ribera i al rafal Nou; però els manacorins, tal vegada esgotats per 14 anys de resistència i resignats a l'inevitable, es limitaren a demanar que es desplaçassin els tècnics de Ciutat per corroborar les notícies.⁴⁶

A la fi, el 1893 es declarà oficialment al nostre terme i destruï completament les 2.600 hectàrees de vinya que es calculà a ull el 1909 que hi havia plantades, i aquestes terres es destinaren a cereals de molt baixa qualitat i pastures.

Després del desastre

Una vegada que hagué desaparegut la invasió i, tal vegada més intensament després del X Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear realitzat a Mallorca l'any 1907 enmig d'onades d'entusiasme per part del sector il·lustrat de la burgesia illenca, que va rebre els expedicionaris amb aquestes paraules: *Salut germans de la noble Catalunya!... Ja que tots nosaltres parlem una mateixa llengua mare, just es qu' anem a la par en los avensos de l'agricultura...*⁴⁷, s'anaren replantant alguns terrenys; el 1909 es calculen aproximadament unes 240 hectàrees de qualitat mitjana-inferior de peus americans, i s'anuncia que unes altres 160 hectàrees tenen ja ceps.

Abans del desastre les varietats eren *fogoneu* (50%), *cagat* (20%) i *sabater* (15%). El 1909 eren *fogoneu*, *callet* (20%), *cagat* (20%), *macabeu* (10%) i *manto negro* (10%). Els peus americans més emprats eren el *rupestris lot* (70%), *riparia-rupestris millardet* (10%) i *aramon-rupestris* (10%), tots procedents de França i d'Alemanya.

Els empelts es feien en escudet des de les darreries de juliol al setembre.⁴⁸

La fil·loxera va ser la ruïna per molts terratinents, fabricants i jornalers. Es diu que a Manacor hi hagué alguns suïcidis i molta gent hagué d'emigrar. Els que quedaren restaren tan empobrits que no pogueren escapar del servei militar aprofitant els avantatges que oferia la llei i per això, sembla ser, els majors contingents de soldats mallorquins a les guerres colonials provenien de Felanitx, Manacor i Porreres.

41. Juan POU MUNTANER: op. cit., p. 15.

42. AMM, Correspondencia de la sub-comisión local de defensa contra la Filoxera.

Juan POU MUNTANER: op. cit., p. 203.

43. Juan POU MUNTANER: op. cit., p. 220, 254, 260, 266 i 318.

44. AMM, *Acta de constitución de la Comisión Municipal de Defensa contra la Filoxera*, 1888.

45. LA del 14 de maig, 1r, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17 i 23 de juny del 1891. Vegeu també l'edició de dia 18 de juliol.

BOP del 4 de juny del 1891.

Sembla que Formentera es va lliurar de la invasió fil·loxèrica. (J. VILÀ VALENTÍ: *Formentera. Estudi de geografia humana*. Eivissa, 1986, p. 35).

46. Son Vaquer d'en Ribera, en el terme de Manacor, és veí dels termes de Felanitx i Vilafranca.

AMM, *Expediente de actas de la Comisión de Defensa contra la Filoxera*, 1891 i 1892.

El vi elaborat el 1893 a Felanitx fou dolent i de baixa graduació. (LA del 10 d'octubre del 1893).

47. Damià DURAN: *El pensament de l'home comarcal*. Manacor, 1983, p. 25-26.

Malgrat tot, és possible que les primeres proves científiques fossin fetes al camp d'experimentació del *Sindicato Agrícola Manacorens* entorn del 1905. (AMM, "Servicios Económicos". Agricultura.

48. AMM, *Expediente de actas de la Junta Local sobre plagas del campo*, 1909. ("Contestación al cuestionario enviado por el Servicio Agronómico de Baleares en 5 de octubre").

El desastre no passà totalment desapercbut per la burocràcia estatal i dia 19 d'octubre del 1904 l'Administració d'Hisenda de Balears, negociat *Territorial*, comunica al batle de Manacor que la Direcció General de Contribucions, Impostos i Rendes ha concedit a cinc sol·licitants (encara que un d'ells, a més de si mateix, en representava uns altres onze) una rebaixa per un total de 1.083,53 pessetes des de l'any 1906.

El 22 de juliol del 1907 es comunica pels mateixos conductes una altra rebaixa per un total de 6.217,21 pessetes aplicable a partir del 1908 als 39 contribuents que ho havien sol·licitat.

I, com que no hi ha dos sense tres, el 26 de maig següent es comunica una altra rebaixa a deu contribuents per un total de 459,98 pessetes aplicables a partir de l'any 1909.

Aquestes tres condonacions suposaren una disminució de 7.760,72 pessetes sobre un total amillarar imposable per riquesa vitícola de 12.688,23 pessetes reparatides de la següent forma:

	ha	a	ces	tipus evaluatori	riquesa imposable
Terres de 1ª	13	77	68	112,60 ptes.	1.551,27 ptes.
2ª	47	75	78	84,45 ptes.	4.033,15 ptes.
3ª	48	31	80	56,30 ptes.	2.719,39 ptes.
4ª	<u>155</u>	<u>75</u>	<u>19</u>		<u>4.384,42 ptes.</u>
	265	60	45		12.688,23 ptes. ⁴⁹

Malgrat la desastrosa baixada demogràfica, aviat aparegueren alguns símptomes de recuperació; així, el 1897 tenguérem una magna exposició agrícola, pequària, industrial i comercial que possibilitaria la fundació de la nostra primera fàbrica de perles (1902) i la concessió del títol de ciutat a Manacor (1912); però en aquest darrer any encara patíem el trist fenomen de l'emigració.⁵⁰

A la llum de les contribucions

L'article 8è de la Reial Ordre de 8 de juny del 1888 establia una subvenció anual de cinc mil pessetes als sindicats agrícoles que es creassin per lluitar contra la fil·loxera, però posava per condició que entre tots els associats havien de reunir almanco dues mil hectàrees de vinyes.

Per les xifres que vénen a continuació veurem que, segons les declaracions de la riquesa territorial rústica per superfície de vinyes, mai no hi va haver a Manacor les 2.600 hectàrees de ceps que es calcularen a ull el 1909.

Qui s'aproximava més a la veritat? els viticultors que havien de pagar segons l'extensió posseïda o els estimadors del 1909? Probablement mai no ho sabrem.

És destacable el fet que una bona part dels propietaris del nostre terme, que comprenia l'actual de Sant Llorenç, siguin d'altres municipis.

A més, s'ha de fer notar que entre els propietaris de majors extensions predominaven, comparativament, els domiciliats a Ciutat, dades que recorden èpoques més reculades en el temps.

També podria ser una bona font de reflexió els moviments d'augment i disminució que hom pot notar a les columnes *Extensió i Quota (ptes.)*

Any	Propietaris		Advertències	Extensió	Quota (ptes.)
	Total	Manacorins			
1879	532	450	A	1.115 ha 71 a	318,09
1880	532		B		1.029,78
1881	532	450	C	1.128 ha 10 a 55 ces	1.038,92
1883-84	447	389	D	1.619 quarterades	1.149,51
1884-85	447		E		1.136,00
1885-86	608	424	F	1.512 ha 64 a 99 ces	1.512,64
1886-87	588	405	G	1.541 ha 45 a	1.512,64
1887-88	555	402	H		756,32
1889-90	551	398	I	1.597 ha 25 a	1.037,91
1890-91	548	420	J		1.133,56
1908			K		

- A. De Sant Llorenç, 18; de Ciutat de Mallorca, 14, tots amb tractament de Don, que llavors no era prodigat, i 13 d'ells estaven entre els 71 en total que tenien més de sis quarterades; de Felanitx, 43, 7 d'ells tenien més de sis quarterades; i amb un només: Son Servera, Petra, Alaró (aquest tenia més de sis quarterades), Marratxí, Artà i Santa Margalida.
- B. Els 18 llorençins havien de pagar entre tots 11,43 pessetes, però Pere Carrió i Galmés, el major contribuent, amb 2,30 pessetes de deute tributari, es negà a pagar i el mateix va fer el situat al 4t lloc, amb 0,99 pessetes; els de Ciutat havien de satisfer 166,29 pessetes; els de Felanitx, 91,61; els de Manacor, 757,37; i els altres, 12,22 pessetes.
- C. Devuit eren de Sant Llorenç; 14, de Ciutat; 43, de Felanitx; i un de Son Servera, Capdepera, Petra, Alaró, Marratxí, Artà i Santa Margalida.

Els viticultors es negaren a satisfer 24 rebuts, que es conserven a l'Arxiu Municipal i pugen un total de 340,04 pessetes. Es recaptaren només 698,88, però el 3% correspon a despeses de recaptació; s'entregaren a la Diputació 663,94.

D. No hi figura cap llorençí; 18 eren de Ciutat; 20, de Felanitx; 12, de Son Servera; 2, de Santa Margalida; i un de Marratxí, Sant Joan, Alaró, Capdepera, Petra i Artà.

E. La llista que ens ha arribat és incompleta, puix acaba en el contribuent núm. 119 i conservam 447 rebuts impagats.

F. De Sant Llorenç n'hi havia 17; de Ciutat, 19; de Felanitx, 136; de Son Servera, 8; de Petra, 2; i un de Capdepera i Alaró.

Tal vegada l'increment del nombre de contribuents sigui degut a una major vigilància fiscal.

49. AMM, "Contribuciones Estatales. Territorial". *Bajas en la contribución por disminución de la riqueza rústica a causa de la invasión filoxerica.*

50. Josep SEGURA I SALADO: "El primer semestre d'un any bixest", al programa de Fires i Festes de Manacor, 1987.

- G. N'hi havia 17 de llorencins; 19 de ciutadans; 136 de felanitxers; 7 de serverins; 2 de petrers; un capdeperí; i un alaroner.
- H. Dasset eren de Sant Llorenç; 18, de Ciutat; 90, de Felanitx; 25, de Son Servera; 2, de Petra; un de Capdepera; i un altre d'Alaró.
- I. En relació a l'any anterior disminueix un llorenç i desapareix el de Capdepera. La quota, en realitat, eren 907,58 pessetes, però amb el 8% d'augment pel premi de cobrança i quantitats incobrables, donava el que s'indica al quadre.
- J. Nou eren de Sant Llorenç; 25, de Son Servera; 90, de Felanitx; 2, de Petra; i un de Capdepera i d'Alaró. La quota indicada s'entén amb el 8% d'augment.
- K. L'article 34 de la llei de plagues del camp (21 de maig del 1908) establia un "impuesto provincial para atender a las necesidades del servicio antifiloxérico", però a l'Arxiu Municipal de Manacor no hi ha documentació sobre ell.

Abreviatures emprades

AMC	Arxiu Municipal de Campanet.
AMM	Arxiu Municipal de Manacor.
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca.
BOB	Boletín Oficial Balear.
BOMF	Boletín Oficial del Ministerio de Fomento (Madrid).
BOP	Boletín Oficial de la Província.
DP	Diario de Palma.
LA	La Almudaina.
SEMAP	Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.

L'emigració de manacorins a Amèrica l'any 1889

Joan Buades Crespi

Evolució de la població de Mallorca entre 1860 i 1900: creixement i crisi

A partir dels anys seixanta del segle XIX, la població mallorquina va experimentar un considerable increment com a conseqüència del manteniment d'unes taxes de natalitat elevades i la disminució de la mortalitat epidèmica. En el període comprès entre 1860 i 1887, Mallorca va passar de 209.064 habitants a 249.008, amb un creixement absolut de 39.944 persones, de les quals 32.694 corresponien a la Part Forana on, a més de donar-se una natalitat més alta que a la capital, foren més minsos els efectes de la rosa i la diftèria que afectaren en especial Palma a la dècada dels vuitanta¹. Aquesta etapa a l'alça coincideix amb una fase d'expansió de l'economia de Mallorca que permet al seu mercat laboral assumir l'augment de població. Malgrat aquesta relació que sembla haver-hi en aquest període entre llocs de feina i població, comença a evidenciar-se una superpoblació progressiva a la ruralia mallorquina i l'inici d'un tímid corrent emigratori cap a Palma i ultramar.

L'evolució de la dinàmica demogràfica es capgira radicalment i pren una trajectòria descendent a partir de finals dels anys vuitanta, arran de la crisi agrària de 1889, a la qual succeiran la desfeta dels conreus de vinya originada per l'aparició de la fil·loxera el 1891 i la pèrdua del mercat colonial, que condueixen a una profunda recessió de l'economia mallorquina, incapaç d'absorbir la creixent pressió demogràfica, i l'excedent humà es canalitzarà mitjançant l'emigració cap a ultramar. La població de Mallorca passarà, entre 1887 i 1900, de 249.008 a 248.259 habitants. El període suposa una pèrdua de 749 efectius i un balanç migratori negatiu de 21.625 persones, mentre que la Part Forana compta un saldo migratori encara superior, xifrat en 23.094 habitants², indicatiu que la ruralia mallorquina fou qui patí amb més intensitat els efectes de la crisi econòmica de finals del XIX.

Podem considerar el 1889 com l'any en què s'inicia l'emigració en massa de nombrosos contingents de mallorquins cap a França, Algèria i alguns països

¹ BARCELÓ PONS, Bartomeu (1989): *La població de Mallorca*, dins Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma.

² SALVÀ TOMÀS, Pere (1992): *Els efectes de la transició demogràfica il·lenca sobre el territori: el marc de l'emigració de les Illes Balears entre 1878 i 1955*, dins "Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica", Vol. III. Inst. d'Estudis Balearics. Palma.